

Nad leksikom Evanđelja iz Dovolje: doprinos proučavanju tekstovno- leksičkoj razini rukopisa

Sažetak: Predmet je ovoga rada tekstovno-leksička razina Evanđelja iz Dovolje (u danjem tekstu Dov.), bosanskoga crkvenoslavenskog rukopisa s početka 15. st. Osnovna je karakteristika ovoga rukopisa jezička šarolikost, a što posebno dolazi do izražaja na tekstovno-leksičkoj razini. Neki su dijelovi rukopisa odraz arhaične čirilometodske tradicije, a drugi su podmlaćeni preslavizmima. U radu se nastoji odgovoriti s koliko je predložaka prepisano Dov. i gdje su granice tih predložaka. U tome smislu, prošedeno istraživanje pokazuje da je Dov. prepisano s dva glavna predloška i jednoga sporednog. Granica prvoga glavnog predloška je od početka sačuvanoga teksta *Ev. po Mateju* do treće glave *Ev. po Marku*. On pripada preslavskoj redakciji (T2). Drugi predložak obuhvata tekst od Mk. 3:1 do kraja sačuvanoga teksta *Ev. po Luki* i odraz je rane čirilometodske redakcije (T1). U okviru drugoga predloška pisar poseže i za jednim inoviranim predloškom tipa T2 (od Lk. 9:22 do otprilike Lk. 10:25). Taj predložak mogli bismo smatrati sporednim jer obuhvata nepune dvije glave *Ev. po Luki*.

Ključne riječi: Evanđelje iz Dovolje, bosanska redakcija staroslavenskoga, tekstovno-leksička razina, ohridska redakcija, preslavска redakcija

Evanđelje iz Dovolje srednjovjekovni je kodeks bosanske redakcije koji se datira na početak 15. st. Čuva se u Ruskoj nacionalnoj biblioteci registrirano u Giljferdingovoј zbirci pod rednim brojem sedam (Гильф. 7). Ovaj je rukopis tek u posljednje vrijeme počeo privlačiti pažnju istraživača. Razloge tome zasigurno treba tražiti u tek odnedavnoj raspoloživosti rukopisa za filološka ispitivanja. Dostupnost kompletнога teksta

Dov. doprinijela je plodnom upotpunjavanju slike o leksici bosanskih evanđeoskih rukopisa. Premda ovaj rukopis još uvijek nije posve potanko istražen i opisan, Dov. predstavlja dragocjen rukopis za proučavanje tekstovno-leksičke razine jer ga odlikuje podmlaćena leksika u većoj mjeri nego li je to slučaj s nekim drugim bosanskim crkvenoslavenskim rukopisima. Na važnost ovoga rukopisa u formiranju jasnije slike o leksici bosanskih rukopisa upozorila je E. Ramić-Kunić (2017) u radu *Leksicke odlike Evandelja iz Dovolje*.¹ Zapravo, istraživanja tekstovno-leksičkoga nivoa provedena u okviru spomenutoga rada svode se na to da je u Dov. već pri prvom čitanju vidljiva kontaminacija različitih leksičkih slojeva te da ovaj rukopis "predstavlja veoma zanimljivu pojavu unutar bosanskog stabla s obzirom na to da je leksika ovoga kodeksa značajnije inovirana" (Ramić-Kunić 2017: 50). Osim toga, ovaj je srednjovjekovni rukopis zajedno s Vrutočkim (dalje Vrut.) uvršten u kritički aparat transkripcijskoga izdanja Sofijskoga (dalje Sof.) evanđelja (Kardaš 2018). U prioritetne uvjete se ubraja kritičko izdanje Dov. koje je u međuvremenu dobilo digitalnu verziju.²

Konačni je cilj ovoga istraživanja utvrditi broj predložaka proširenjem tekstualnih kriterija, prije svega uzimajući u obzir dodatne leksičke karakteristike teksta i njihovu povezanost s leksikom drugih, posebno izvanbosanskih tekstualnih svjedoka. S obzirom na to da je u radu o Dov. (Ramić-Kunić 2017) već iscrpno donesena lista preslavizama u dijelu *Ev. po Mateju*, pažnju ćemo usmjeriti na dio koji se odnosi na *Ev. po Marku* i sačuvani dio *Ev. po Luki*. U tome je smislu već u prethodnim istraživanjima iznesena pretpostavka da je rukopis prepisivalo više pisara s različitim predložaka jer je veća arhaičnost teksta u *Ev. po Marku* i *Ev. po Luki*, nego je to slučaj s *Ev. po Mateju* (Ramić-Kunić 2017: 45). Međutim, novija su istraživanja korigirala pretpostavku o postojanju više pisara u procesu ispisivanja teksta. Iako rukopis odaje utisak da ga je ispisivalo više pisara te da predstavlja kolektivni rad neke

¹ Rad dostupan na mrežnoj stranici: http://izj.unsa.ba/files/2817/02.%20Erma_Ramic_Kumic_Leksicke_osobine_evandjelja_iz_Dovolje.pdf, pristupljeno 7. 8. 2021.

² Digitalno izdanje rukopisa dostupno na mrežnoj stranici: <https://nlr.ru/manuscripts/RA1527/elektronnyiy-katalog?&ab=0ED04922-7704-4321-89A8-02ED1CDFB6B9>, pristupljeno 7. 8. 2022.

pisarnice (Ramić-Kunić 2017: 33), rukopis je rezultat ispisivanja jedne ruke (Kardaš 2022: 14). U tome smislu pretpostavka da je prvi pisar “vjerovatno bio pod utjecajem različite pisarske škole u odnosu na onog koji je ispisivao veći dio Evanđelja po Marku” (Ramić-Kunić 2017: 45) nije održiva. Zapravo, ne radi se o dva pisara koji su pod utjecajem različite pisarske škole, već se o promjeni predloška na mjestu gdje počinje treća glava *Ev. po Marku*.

Ovdje provedena analiza pokazuje da prepisivač Dov. tekst prepisuje s dva glavna predloška i jednoga sporednog. Prvi je predložak od početka sačuvanoga teksta *Ev. po Mateju* (12:40) do treće glave *Ev. po Marku*. Ovaj je predložak obuhvaćen redakcijskim tipom T2.³ Drugi predložak obuhvata tekst od treće glave *Ev. po Marku* pa sve do kraja *Ev. po Luki*. Ovaj predložak pripada redakcijskome tipu T1. Međutim, od stiha Lk. 9:22 do otprilike Lk. 10:25 primjetno je slijedeњe druge tekstualne tradicije u odnosu na onu od Mk. 3:1 do Lk. 9:22. U ovoj sekciji rukopisa zabilježene su leksičke inovacije koje se prepisuju redakcijskome tipu T2. Tekst nakon Lk. 10:25 pripada istome redakcijskom tipu kao i onaj od Mk. 3:1 do Lk. 9:22. Zapravo, od Lk. 9:22 do Lk. 10:25 pisar koristi i jedan sporedni tipa T2. Razlozi tome mogu biti i oštećena podloga u predlošku pa pisar poseže za još jednim predloškom. To nam se čini kao najprihvatljivije s obzirom na to da su inovacije tipa T2 orijentirane samo na 9. i 10. glavu *Ev. po Luki*. Stoga je moguće je govoriti o tekstu alnom šavu od Lk. 9:22 do 10:25 *Ev. po Luki*. Pregledniji prikaz gore navedenoga je u tabeli ispod:

³ Pod redakcijskim tipom T1 podrazumijeva se prva redakcija slavenskoga prijevoda evanđelja koju je definirao Voskresenski (Voskresenski 1894). U ovom ćemo se radu dalje voditi klasifikacijom tipova redakcija koje je ponudio Voskresenski.

Tabela 1. Tekstualni sastav Dov.

Evangelje po Mateju	
Mt. 12:40 (...г: ΔΝΗ Η Γ: ΝΟΨΗ) – kraj Ev. po Mateju	dominantna preslavска redakcija
Evangelje po Marku	
Početak Ev. po Marku – Mk. 3:1	dominantna preslavска redakcija
Mk. 3:1 – kraj Ev. Po Marku	arhaična cirilometodska redakcija
Evangelje po Luki	
Početak Ev. po Luki – Lk. 9:22	arhaična cirilometodska redakcija
Lk. 9:22 – Lk. 10:25	dominantna preslavска redakcija
Lk. 10:25 – kraj sačuvanog teksta Lk. 19:10	arhaična cirilometodska redakcija

U ovome se radu nismo zadržavali na pitanjima koja su već obrađena, ako to nismo smatrali doista potrebnim, već smo se zadržali na pitanjima koja smo smatrali ključnima za nastavak istraživanja. Prethodna se istraživanja leksike ovog rukopisa mogu smatrati polaznom i okvirnom radnjom. *Ev. po Mateju* i na tekstualnoj i na leksičkoj razini odražava veze s drugom redakcijom koja sadrži leksičke “preslavizme”.⁴ Naime, na osnovi usporedbe 125 leksičkih varijanata, koje je odabrala T. Slavova Dov. se znatno udaljava od drugih bosanskih evangelja približavajući se (s većim brojem preslavizama) ruskim, bugarskim i srpskim rukopisima, u prvom redu Mir. Samo u dijelu *Ev. po Mateju* u Dov. je potvrđeno njih 17 (Ramić-Kunić 2017: 34). To su: *ιαζιγγηνηκь* – *страпъннкъ* (Mt. 18:17), *ιαζыикь* – *страпа* (Mt. 20:19, Mt. 25:32), *шоун* – *лъвъ* (Mt. 20:23), *архнрен* – *старѣншнна жъръуѣскъ* (Mt. 20:18), *г҃енна* – *езеро огњеноје*, *езеро гораште* (Mt. 18:9), *амнпь* – *право* (Mt. 17:20, 18:18,

⁴ Termin “preslavizam”, “preslavска leksika” ne treba razumijevati u dijalektološkom smislu (jer odgovarajuće lekseme ne pripadaju istočnobugarskom govoru u okolini Preslava), već kao leksičke odlike bilo kojeg porijekla koje su bile po prvi put uvedene u evangelje u nekom istočnobugarskom književnom središtu kao rezultat koregiranja već postojećeg teksta evangelja.

19, 19:28, 23:36), једињъ, етеръ – нѣкыи (Mk. 2:6), сънъмнште, сънъмъ – съборнште, съборъ (Mt. 23:34), тъкъмо – тъунї (Mt. 14:36), възможно есть – моштъно есть (Mt. 24:24), варъ – зон (Mt. 20:12), вскрнлије кран – подолък (Mt. 14:36), нштадније – отъродније (Mt. 23:33), на онъ полъ – на онъ странъ (Mt. 14:22), наслѣднти – приуаснти са (Mt. 19:29), приставъннкъ – стронтель (Mt. 20:8), съвѣдѣтель – послоухъ (Mt. 18:16).⁵ Listi primjera koje donosi E. Ramić-Kunić (2017),⁶ mogu se pridružiti i sljedeći:

Mt. 22:29 прѣльщаєте се Dov. прѣльщајете са Dobrl.^{s mt} Frol. Ju.^s Mir.^s / блюднте Sof. Nik. Hv. Mlet. Vrut. Div. Čajn. блжднте Mar.

Mt. 22:34 на нъ Dov. Dobrl.^{mt} Frol. Mir.^s / въ коупъ Sof. Nik. Hv. Mlet. Vrut. Div. Čajn.

Mt. 22:35 *add.* ннікн принступаль къ нсоу Dov. Vk.^s Dobrl.^s / om. Sof. Nik. Hv. Mlet. Vrut. Div. Čajn. Mar.

Mt. 22:37 разумомъ Dov. Dobrl.^{mt} Gf.^{mt} Frol. / мнъсълню Sof. Nik. Hv. Mlet. Vrut. Div. Čajn. Mar. / оумомъ Dobrl.^s Ju.^s

Mt. 23:25 неправдн Dov. Kop. Mlet. Crk. Hil. Bd. Dobrl. бесправдыѣ Trn. Ju.^s бесправьды Mir. / неунстотн Čajn. Vrut. Sof. Nik. Div. Hv. Vk. Rh. Mp. Mar. Zogr. неунстон Pripk.

Mt. 23:25 грабленнѣ Dov. Dobrl.^{s mt} Gf.^{mt} Mir.^{mt} Ju.^s / хнщеннѣ Sof. Nik. Hv. Mlet. Vrut. Div. Čajn.

Mt. 23:29 Утварјете Dov. оутварјаете Dobrl.^s Frol. Ju.^s Mir.^{mt} / краснте Sof. Nik. Hv. Mlet. Vrut. Div. def. Čajn. Mar. / оукрашајете Dobrl.^{mt} Gf.^{mt}

Mt. 24:39 Увндишє Dov. оувѣдѣшѧ Dobrl.^s Gf.^s Ju.^s / ошоутншє Div. ошоутншє Nik. ожоутышє Hv. ѿжоутншє Mlet. ѿшоутншє Sof. ожоутншє Vrut. ѿшоутншє Čajn.

⁵ Detaljnije o tome vidjeti u: Ramić-Kunić 2017: 34–38.

⁶ Navedeni primjeri ne nalaze se na listi preslavizama koje donosi T. Slavova (1989), ali se na osnovu rukopisa u kojima se nalaze da zaključiti da su karakteristika tekstnoga tipa T2.

Utjecaj preslavске redakcije seže do stiha Mk. 3:1, a nakon čega počinje arhaičan tekst, proistekao iz prve redakcije slavenskoga prijevoda evanđelja. Još je jedna karakteristična crta koja Dov. dovodi u srodstvo s tekstovima mlađe, preslavске redakcije, a odvaja od ostalih bosanskih rukopisa. Naime, u popisu glava *Ev. po Marku* također bilježimo preslavizam ḥΔ: о въпрошъшнъ старншнн жъръкнн, gdje drugi bosanski imaju arhaičnu varijantu. Dalje, iz distribucije leksema povezanih s preslavskom redakcijom u Dov., a koje se pojavljuju o ovome odjeljku teksta, jasno je da su te varijante možda bile prisutne u izvornoj preslavskoj redakciji evanđeoskog teksta, od čega god se sastojala (jer, naravno, nema dokaza da su doista bili prisutni, budući da nema sačuvanih evanđelja iz razdoblja koje sadrži samo te varijante), pojava takvih varijanti u evanđeoskom tekstu nije sama po sebi pokazatelj da taj tekst, ili dio koji ih sadrži, potječe iz preslavске redakcije.⁷

Ev. po Marku i do kraja sačuvanoga teksta *Ev. po Luki* odražava ranu cirilometodsku redakciju povezanu s Ohridom i na tekstualnoj i na leksičkoj razini. To rječito potvrđuju ona brojna mjesta u kojima se Dov. slaže s bosanskim tekstovima koji pripadaju tipu T1, a razlikuje od onih rukopisa koji su prošli utjecaj T2.

амнъ / право

Mk. 3:28 амнъ Dov. Nik. (≜ Dan.) Hv. Div. Kop. Pripk. Vrut. Sof. Mlet. Mar. Zogr. Dobrš. Ban. Karp. Trn. Mir. Hil. Dobrm. / право Čajn. Vк.^{60v} Crk. Rh. Mp. Bd. Mst.^{57b}

Mk. 13:30 амнъ Dov. Nik. (≜ Dan.) Hv. Div. Kop. Pripk. Mlet. Vrut. def. Mar. Zogr. Ban. Dobrš. def. Karp. Trn. Mir. def. / право Čajn. Mst.^{110g} Vк.^{126d, 127a} Rh. Mp.

архнрєн / старѣшнна жъръуьскъ

Mk. 14:63 архнрєн Dov. Pripk. Vrut. Sof. Nik. (≜ Dan.) Mlet. Ban. Trn. Dobrm. Mar. Zogr. Mir. def. / старѣшнна же жъръуьскы Čajn. Mst.^{115a/b} Rh. Mp.

⁷ Nije sačuvan nijedan rukopis koji u potpunosti odražava rezultate preslavске leksičke recenzije, ali preživjeli mlađi prijepisi čuvaju tragove uredničke aktivnosti preslavskih redaktora (Slavova 1989: 16).

власвнмнѣ / χοула

Mk. 3:28 власвнмнѣ Dov. власнмнѣ Mlet. Hv. власвнмнѣ Div.
Sof. власнмнѣ Nik. Kop. Pripk. власвнмнѣ Mir. власфнмнѧ Mar.
/ χѹла Vrut. Čajn. χоулы Vk. Crk. Hil. Bd. χоульнаѧ словеса Rh.
Mp. / врѣднаа словеса Trn.⁸

газофѹлакнн / скровнцъное ҳраннлиџе

Mk.12:41,42 газопнкн (газопнлакню) Dov. газопнлакы
Nik. газофѹлакнн Div. газопнлакнн Vrut. газофнлагнн Mir.
газофнлакнн Vk. Dobrš. газофнлакнж Ban. газофнлакыѧ Curz.
газофнлакнј Karp. / скровнцнномоу ҳраннлиџоу Čajn. Crk. Hil.
скровнцю нмѣннн Rh. Mp.

кентоурнона / сътннка

Mk. 15:45 кентѹрнона Dov. кентоурнона Div. Kop. Hv. Nik. Pripk.
Mir.² Mar. кенътѹрнѣннна Vrut. / сътннка Čajn. Dan. Mlet. Mir.¹
Vk. Crk. Hil. Rh. Mp. Ass.

пастырь / пастоухъ

Mk. 14:27 пастнра Dov. пастыра Div. Kop. Mlet. Nik. Čajn.
пастырѣ Ban. Curz. пастырѣ Zogr. Mar. / пастоуха Vat.

U ovome predlošku bilježimo neke preslavazime koje T. Slavova izdvaja kao preslaviske, ali one su prisutne već u stsl. kanonu pa nisu mjerilo pripadnosti teksta preslavskoj redakciji.

Lk. 1:77 оставлєнне Dov. Nik. Pripk. Vrut. Hv. Mlet. Kop. Div.
Mir. Rh. Mp. / ѽпѹшєнне Čajn. Dan. Bd. Mar. Zogr.

Lk. 3:3 оставлєнне Dov. Čajn. Nik. Hv. Div. Kop. Vrut. Mlet.
Pripk. Sof. def. Ass. Trn. Mir. Bd. Rh. Mp. / отъпоуштєнне Zogr.
Mar. Sav. Dobrš. Ban. Karp. Dobrm. Crk.

Jasno je da su to sporadične izmjene rane ohridske redakcije koja je u osnovi i ovog dijela *Ev. po Luki*. Leksičke i tekstualne razlike Dov.

⁸ U prvom predlošku (Mt. 12:40 – Mk. 3:1) ide protiv bosanskih u stihu Mk. 2:7. Usp. Mk. 2:7 χѹленне Dov. χоуленнє Hil. χоулоу Vk. χюлы Mir. χоулы Sav. / власвнмню Div. Ass. Zogr. власнмню Nik. Čajn. Mlet. власфнмнѧ Mar. власвнмнѧ Curz. Ban. / врѣднаа словеса Trn. (врѣднаа) Rh. Mp.

prema drugim bosanskim, a koje se pojavljuju počevši od Lk. 9:22 po-glavlja nisu brojne. Treba svakako napomenuti da se ne može sa sigurnošću tvrditi da je ovaj postupak djelo pisara Dov. jer ne treba isključiti mogućnost da je i rezultat nekoga njegovog prethodnika te da su se u tome slučaju inovacije u ovom odjeljku već nalazile u predlošku s kojeg pisar Dov. prepisuje.

Lk. 9:22 ѕ стрѣшнъ жаръскнхъ Dov. / архнрѣн Nik. Hv. Mlet.
Vrut. Čajn. Dobrš. Ban. Vlk. Mar. Zogr.

Lk. 9:27 ήηηη Dov. Vlk. / εεεε Sof. Čajn. Mlet. Nik. Dan. Dobrš.
Karp. εδηηη Pripl. Trn. Mar. Druzi Dobrm. Hil.

Lk. 9:49 ηνην Dov. Vkr. Crk. Hil. / ετερός Čajn. Pripk. Vrut. Mlet.
Nik. Dan. Rh. Mp. Bd. Dobrš. Karp. kao Mar. (Trn.)

Lk. 9:57 ннкн Dov. Vк. Rh. Bd. нъкоторн Crk. Hil. / єтерь Čajn.
Pripk. Vрут. Mlet. Nik. Dan. Dobrš. Dobrm. Karp. єдннъ Mar.

Lk. 9:33 κλύε τρην Dov. Trn. Rh. Mp. / Čajn. сънѣ Ě. Nik. Mlet. Vrut. Dan. ··· сънѣ Hv. Div. def. Kop. Pripk. Mar. Zogr. Dobrš. Ban. Mir. def. / кровы Karp.

Lk. 10:4 вълагалища нн мѣшца Dov. Vк. / вълагалища нн пирн
(фирн) Div. Kop. Nik. (照样 Dan.) Hv. Čajn. Pripk. Vrut. Mlet. Karp.
Trn. / благалишта нн врѣтништа Mar. Zogr. Dobrš. Ban. влагалища
нн врѣтнища Curz. Mir. Crk. Hil. Rh. Bd.

Lk. 10:13 ΛΥΤΗ¹ Dov. Vlk. Hil. / ροπε Čajn. Pripk. Vrut. Hv. Div.
Nik. (=Dan.) Kop. Mir. Rh. Mp. Hil. Crk. Bd. Trn. Mar. Zogr.

Lk. 10:13 ΛΥΤΗ² Dov. Vlk. Hil. / ροπε Čajn. Pripk. Vrut. Hv. Div.
Nik. (=Dan.) Kop. Mir. Rh. Mp. Hil. Crk. Bd. Trn. Mar. Zogr.

T1-T2 Lk. 9:22 въскрънѫти Dov. въскръсѫти Zogr. Vк. Hil. /
въстать Nik. Hy. Mlet. Div. def. Vrut. Čajn. Mar.

Konačno, kompozitna priroda ovog predloška, koja spaja dvije različite tekstualne tradicije gotovo u sredini *Ev. po Luki*, ima implikacije na proučavanje pisarske metode u radu s neispravnim ili oštećenim predlošcima. Činjenica da je prepisivač Dov. ili njegov prethodnik sredinom *Ev.*

po Luki prešao s jednog, arhaičnog predloška na drugi dosta inoviran i na njemu se zadržao oko dvije glave, sugerira jednu od dvije mogućnosti: (a) otkriveno je da je predložak korišten do Lk. 9:22 oštećen (prično vjerovatan scenarij) ili (b) pisar je prestao prepisivati rukopis u određenom trenutku i svoj rad nastavio kasnije s nekoga drugog predloška (što je malo vjerovatan scenarij, s obzirom na to da se ubrzo vraća arhaičnom tekstu). Tekst od Lk. 9:13 do Lk. 9:22 nedostaje, a što bi moglo ići u prilog prepostavci da je podloga zaista bila oštećena (iako ostaje nejasno zašto i taj dio teksta ne prepisuje) te da pisar ovaj odломak teksta prepisuje s nekog od predložaka koji mu je bio na raspolaganju. Inače, nije neuobičajeno da se pri sastavljanju jednoga kodeksa (iz različitih razloga) češće mijenjaju predlošci. Ponekad se to odnosi na veće cjeline, a dijelom dolazi i do iznenadnih prekida u slijedeњju jedne podloge. To bi moglo objasniti zašto je samo inoviran dio od Lk. 9:22 do otprilike polovine 10. glave *Ev. po Luki*.

Iz poređenja teksta *Evangelja Luki* od kraja 10. poglavlja jasno proizlazi da Dov. predstavlja prvu redakciju kojoj pripadaju gotovo većina sačuvanih bosanskih crkvenoslavenskih rukopisa. U *Ev. po Marku* i *Ev. po Luki* Dov. se podudara s bosanskim rukopisima i time nesumnjivo dokazuje svoju neposrednu vezu s onim predlošcima, koji su služili i drugim sačuvanim bosanskim tekstovima. Verzija teksta koja je tradirana u srednjovjekovnoj Bosni i dalje dobro slijedi drevno stanje, pa u tom smislu pojavi leksičkih inovacija ne govori o dominaciji recenzije koja je značajno udaljila neki od ovih rukopisa od osnovnog puta razvoja tipičnog teksta grupe (Alekseev 1999: 41–42).

Na vezanost Dov. u *Ev. po Luki* za tradirani predložak koji je bio očito dosta raširen upućuje i čuvanje nekih arhaizama koji su zamijenjeni i u stsl. kanonu, većini rukopisa drugih redakcija, ali su ostali karakteristični bosanskih tekstova. Takvi su npr.:

Lk. 16:1 Ȉкonomа Dov. Čajn. Pripk. Hv. Div. def. Nik. Ȉкonomа
Kop. Mir.^{186a} Ȉконоба Vrut. / приставника Crk. Hil. Karp.^{83v}
приставникъ Rh. Mp. Bd. приставникъ Mar. Zogr. / стронтелеъ
Vlk.^{103v} Ass. i Sav. def.

Lk. 16:6 вать олѣ Dov. Čajn. Pripk. Vrut. Hv. Mlet. Div. Nik. Kop.
/ мѣръ олѧ Mar. Zogr. / мѣромъ масла Ban. Ass. i Sav. def.

Lk. 18:8 ара Čajn. Vrut. Hv. Nik. (121a, ostrugano) Dan. Mlet.
ара Dov. / ѹбо Kop. Mar. Zogr. / Pripk. om. Dobrš. om.⁹

Ovim se primjerima mogu pridružiti i sljedeći:

досадеть / оукроеть

Lk. 18:32 досадеть Dov. Čajn. Pripk. Vrut. Hv. Div. Nik. Kop. om.
Mlet. Mir.^{189a} Trn. Mar. Zogr. / оукроеть Dan. Bd. Vlk.^{106d} Crk. Hil.
Rh. Mp.

Lk. 11:45 досажаешн Dov. Čajn. Div. Kop. Nik. (≤ Dan.) Hv.
Mlet. Vrut. Mir.^{175b} Mar. Zogr. Dobrš. Ban. Karp.^{78v} Curz. Ass. def.
Sav. def. / корншн Mst.^{85a} Rh. Mp. Bd. Trn. оукараиешн Vlk.^{95v} Hil.
оукариашн Crk. / роугаиешн сѧ Mst.^{178a}

съвѣдѣтельствоватн / послоушьствоватн

Lk.11:48 съвѣдѣтельствѹетe Dov. Mlet. съвѣтѣльствоуетe Div.
съѣтѣльствѹетe Nik. Hv. Vrut. Čajn. / послоушьствоуетe Vlk.

сукамнна / югоднунा

Lk. 17:5 соукаменн Dov. Hv. Mlet. Vrut. Čajn. Kop. Nik. def. Div.
def. / югоднунна Trn.

седмицеј, седморицеј / седмнштн

Lk. 17:4 седмирицею Dov. Čajn. Nik. def. Div. def. Pripk. Mlet.
Vrut. Mar. Zogr. Sav. Ass. Dobrš. Ban. Karp. / седмерицею Hv.
Trn. Vlk. Crk. Hil. Rh. Mp. Bd. Mst.

⁹ Karel Horálek (1954) ove lekseme tumači kao naknadu grecizaciju, tj. ovakvi primjeri ne bi trebali govoriti u prilog veće arhaičnosti bosanskih tekstova u odnosu na neke starije tekstove drugih slavenskih redakcija. Također, Jagić smatra da su neprevedeni izrazi dokaz veće starine, ali da se ovo ne treba uzimati apsolutno (Jagić 1913: 299).

Сънъмнште, сънъмъ / съборнште, съборъ

Lk. 8:41 сънъмнѫ Dov. Čajn. Nik. Hv. Div. Kop. Pripk. Vrut. Mlet.
Mar. Zogr. Ass. Sav. Karp. Mir. Vk. Hil. Rh. Mp. Bd. / съборнштоу
Dobrš. Ban. Trn. Crk.

радн / дѣлѣ, дѣлна, дѣльма

Lk. 14:20 радн Dov. Čajn. Nik. Hv. Div. Kop. Pripk. Vrut. Mlet.
Dov. Mar. Ass. Zogr. Sav. Dobrš. Ban. Karp. Mir. Vk. Rh. Mp. Bd.
/ дѣлѣ Trn. Hil.

Lk. 18:29 радн Dov. Čajn. Nik. Hv. Div. Kop. Pripk. Vrut. Mlet.
Dov. Mar. Zogr. Dobrš. Ban. Karp. Trn. Mir. Vk. Crk. Mp. / дѣлѣ
Hil. Rh. Bd.

нскрънъ / ближънъ

Lk. 10:27 нскрънаго Dov. Čajn. Nik. Hv. Div. Kop. Vrut. Mlet.
Mar. Ass. Karp. Mir. Trn. / ближнѣго Curz. Ban. Dobrš. Vk. Rh.
Crk. Hil. Bd.

Lk. 10:29 нскрънн Dov. Čajn. Nik. Hv. Div. Kop. Vrut. Mlet. Mar.
Ass. Zogr. Dobrš. Ban. Karp. Trn. Mir. / ближънъ Vk. Rh. Crk.
Hil. Bd.

Lk. 10:36 нскрънн Dov. Čajn. Nik. Hv. Div. Kop. Vrut. Mlet. Mar.
Zogr. Dobrš. Ban. Karp. Mir. / ближънъ Trn. Vk. Rh. Crk. Hil.
Bd. Mst.^{89g}

архиснагогъ / старѣншина съборъскъ

Lk. 13:14 архисоулнагогъ Dov. Čajn. Pripk. Vrut. Nik. Kop. Div.
Hv. Mlet. Ban. Dobrš. Karp. Dobrm. Mir. Vk. Mar. Ass. Zogr. Sav.
/ старѣншина събороу Hil. Bd. Mst. Trn. Rh. Mp. Crk.

Ove usporedbe Dov. s drugim bosanskim pokazuju da nema dovoljno tekstualnih dokaza za smatrati dio od Lk. 9:22 pa do kraja teksta različitim predloškom od onoga prije tekstualnoga šava. Dominacija konzervativnih predložaka u bosanskim tekstovima i još uvijek nepostojanje rukopisa koji je u svojoj cijelosti ima tekstovno-leksičke odlike druge

redakcije slavenskoga prijevoda evanđelja, može značiti jedno: da su pojedini skriptoriji posebnu vrijednost pridavali određenoj tekstualnoj verziji, u ovom slučaju konzervativnoj.

Poređenja Dov. s drugim bosanskim tekstovima pokazuju da je, pored svojih osobitosti i pogrešaka Dov. najbliže tekstu Hv.¹⁰ Na najkarakterističniju tačku što ih veže ukazano je u ranijim istraživanjima. Naime, u stihu Mt. 27:52 Dov. zajedno s Hv. i Sof. ima санът умјесто светыխ (Ramić-Kunić 2017a: 49). Evo i još nekoliko primjera bolje povezanosti Dov. s tekstrom Hv.

Mt. 16:16 же си монъ ом. Dov. Hv. Ban. / же си монъ Nik. Mlet. Vrut. Čajn. Sof. Mar.

Mk. 3:33 кто суть братиѣ моѣ Dov. кто соуть братыѣ моѣ Hv. / братиѣ моѣ Nik. Mlet. Div. Čajn. Sof. Vrut. om.

Mk. 5:29 ъко цѣла есть Dov. ъко цѣла іє Hv. / ъко и си цѣлѣеть Nik. ъко и си нли Mlet. Div. def. ъко и си цѣлнеть Vrut. ъко и си цѣлѣеть Čajn. Sof.

Mk. 7:11 корѣнава Dov. Hv. / корѣвава Vrut. коварьни Sof. корѣвань Nik. Mlet. корѣвань Div. Čajn.

Mnoge upočatljive tekstualne korespondencije bosanski rukopisi dijele sa starijom liturgijskom tetrom tipa Ban. i(l) Dobrš.¹¹ Tome nije izuzetak ni Dov.

Lk. 9:23 въ слѣдъ мене нти Dov. Dobrš. Ban. / по мнѣ нти Vrut. Nik. Hv. Čajn. Mlet. om. Div. def.

Lk. 10:4 николоже Dov. Ban. / никого же Nik. Hv. Mlet. Div. Vrut. Čajn. Dobrš. Mar. Zogr.

¹⁰ Pisar Dov. kroz cijeli tekst pravi različite pogreške, a posebno je često pod utjecajem paralelnoga mjesta. Usp. Lk. 11:1 и мѹшъ се Dov. / молеши се Čajn. Pripk. Vrut. (PM Lk. 11:23); растауаеть Dov. / събѣрае Čajn. събираеть Vrut. (PM 12:30); Lk. 11:25 праздан Dov. / пометенъ Čajn. Pripk. (PM Mt. 12:44).

¹¹ O utjecaju starije liturgijske tetre tipa Ban. na tekst Evanđelja iz Hvalovoga zbornika vidjeti u: Ramić-Kunić, E. (2022): “Četveroevanđelje iz Hvalovoga zbornika u svjetlu nekih tekstovno-leksičkih osobenosti”, Bosanskohercegovački slavistički kongres III, 59–75.

Na to upućuje i umetak ispred stiha Lk. 9:37 по прѣображеню биже koji je slično sročen i u Dobrš. Ban. i Curz.

Povremeno slaganje s raškim, bugarskim, ruskim rukopisima mogu značiti jedno: da su mlađi predlošci u Bosnu stizali u različito vrijeme i različitim putovima, najvjerovalnije već od 13. st. pa do početka 15. st. Jasno postaje da je Dov. svjedok da se prepisivalo s različitih predložaka, a to svjedoči da je “na srednjovjekovnome bosanskome terenu morao biti korišten dosta veliki broj prepisa četveroevangelja” (Jurić-Kappel 2013: 108).

Zaključak

Provedeno istraživanje pokazuje da je Dov. prepisano s dva glavna predloška i jednoga sporednog. Granica prvoga glavnog predloška je od početka sačuvanoga teksta *Ev. po Mateju* do treće glave *Ev. po Marku*. On pripada preslavskoj redakciji (T2). Drugi predložak obuhvata tekst od Mk. 3:1 do kraja sačuvanoga teksta *Ev. po Luki* i odraz je rane cirilo-metodske redakcije (T1). U okviru drugoga predloška pisar poseže i za jednim inoviranim predloškom tipa T2 (od Lk. 9:22 do otprilike Lk. 10:25). Taj predložak bismo mogli smatrati sporednim jer obuhvata ne-pune dvije glave *Ev. po Luki*. Inoviranih je predložaka u Bosni zasigurno bilo više nego je do nas došlo sačuvanih, a čemu govori i činjenica da je pisar Dov. u jednome dijelu rukopisa posegnuo za tim predloškom jer je naprsto bio u upotrebi. Posve je razumljivo da se u Bosni nisu vršile značajne revizije teksta pa je do inovacije moglo doći samo putem inoviranih predložaka koje su u Bosnu stizali iz drugih sredina.

Izvori:

- Ass. – Assemanijevo evanđelje, 11. st., kratki aprakos, kanonski crkvenoslavenski
- Ban. – Baničko evanđelje, kraj 13. st., tetra, bugarski crkvenoslavenski
- Bd. – Bogdanovo ev., 13. st., tetra, srpski crkvenoslavenski
- Crk. – Crkolez br. 1, sredina 13. st., puni aprakos, srpski crkvenoslavenski
- Curz. – Curzonovo evanđelje, 1354. god., tetra, bugarski crkvenoslavenski
- Čajn. – Čajničko evanđelje, poč. 15. st., tetra, bosanski crkvenoslavenski
- Div. – Divošovo evanđelje, druga četvrtina 14. st., tetra, bosanski crkvenoslavenski
- Dobrm. – Dobromirovo evanđelje, 12. st., tetra, makedonski crkvenoslavenski
- Dobrl. – Dobrilovo evanđelje, 1164. god., puni aprakos, ruski crkvenoslavenski
- Dobrš. – Dobrešovo evanđelje, prva polovina 13. st., tetra, makedonski crkvenoslavenski
- Frol. – Frolovo evanđelje, 14. st., tetra, ruski crkvenoslavenski
- Gf. – Giljferding 1, 1284. god., kratki aprakos, srpski crkvenoslavenski
- Grig.-Giljf. – Grigorović-Giljferdingovi fragmenti evanđelja, 13. st., tetra, bosanski crkvenoslavenski
- Hil. – Hilendarsko evanđelje, treća četvrtina 13. st., puni aprakos, srpski crkvenoslavenski
- Hv. – Hvalov zbornik, 1404. god., tetra, apostol, psaltir, apokalipsa, bosanski crkvenoslavenski
- Ju. – Jurjevsko evanđelje, 1119–1128. god., puni aprakos, ruski crkvenoslavenski
- Karp. – Karpinsko evanđelje, 13–14 stoljeće, puni aprakos, makedonski crkvenoslavenski

- Kop. – Kopitarovo evanđelje, 14. stoljeće, tetra, bosanski crkvenoslavenski
- Mar. – Marijansko evanđelje, 11. st., tetra, kanonski crkvenoslavenski
- Mir. – Miroslavljevo evanđelje, 12. st., puni aprakos, zetsko-humski crkvenoslavenski
- Mlet. – Mletački zbornik, 14/15. st., tetra, apostol, apokalipsa, bosanski crkvenoslavenski
- Mp. – Mokropoljsko evanđelje, sredina 13. st., tetra, srpski crkvenoslavenski
- Mst. – Mstislavljevo evanđelje, početak 12. st., puni aprakos, ruski crkvenoslavenski
- Nik. – Nikoljsko evanđelje, posljednja četvrtina 14. st., tetra, bosanski crkvenoslavenski
- Pripk. – Pripkovićevo evanđelje, 14/15. st., tetra, bosanski crkvenoslavenski
- Rh. – Raškohilandarsko evanđelje, kraj druge četvrtine 13. st., srpski crkvenoslavenski
- Sav. – Savina knjiga, 11/12. st., kratki aprakos, kanonski crkvenoslavenski
- Sof. – Sofijsko evanđelje, 14. st., tetra, bosanski crkvenoslavenski
- Trn. – Trnovsko evanđelje, 13. st., tetra, bugarski crkvenoslavenski
- Vrut. – Vrutočko evanđelje, kraj 14. st., tetra, bosanski crkvenoslavenski
- Vk. – Vukanovo evanđelje, kraj 12. st., puni aprakos, zetsko-humski crkvenoslavenski
- Zogr. – Zografsko evanđelje, 11. st., tetra, kanonski crkvenoslavenski

Literatura:

Alekseev, A. A. (1999): *Tekstologija slavjanskog biblii*, Sankt-Peterburg.
Dostupno na: <http://ksana-k.narod.ru/Book/alekseev/02/index.html>.
[21. 6. 2019].

- Alekseev, A. A. et al. (2005): *Evangelie ot Matfeja v slavjanskoj tradicii*, Sankt-Peterburškij Gosudarstvennyj universitet, Sankt-Peterburg.
- Conev, B. (1906): *Dobrějšovo četveroevangele. Srđnobъlgarski pametnikъ отъ XIII вѣкъ*, Bъlgarski starini, Knjiga I, Sofija.
- Grickat, I. (1961–1962): “Divoševo jevandělje. Filološka analiza”, *Južnoslavenski filolog*, Beograd, XXV, 227–295.
- Horálek, K. (1954): *Evangeliáře a Čtveroevangelia. Přispěvky k textové kritice a k dějinám staroslověnského překladu evangelia*, SPN, Praha.
- Jagić, V. (1883): *Quattuor evangeliorum, versionis palaeoslovenicae, codex Marianus glagoliticus, Mariinskoe četveroevangelie*, Apud Weidmannos, Berolini.
- Jagić, V. (1879) *Quattuor evangeliorum codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus*, Berolini.
- Jagić, V. (1913): *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*, Berlin (Wien 1900).
- Jurić-Kappel, J. (2013): *Bosna u ogledalu starije pismenosti. Filološko-lingvističke studije*, Liaunigg, Wien.
- Kardaš, M. (2018): *Bosansko četveroevandělje. Sofijski odlomci*, Forum Bosnae, 80, Sarajevo.
- Kardaš, M. (2022): “Pisar Evandělja iz Dovolje”, u: *Bosanskohercegovački slavistički kongres III*, Slavistički komitet, Sarajevo, 11–21.
- Kuna, H. (2008): *Bosanska srednjovjekovna književnost*, Forum Bosnae, 45, Sarajevo.
- Kuna, H. et al. (1986): *Zbornik Hvala krstjanina. Transkripcija i komentar*, Svjetlost – Akademija nauka i umjetnosti BiH, Sarajevo.
- Kurz, J. (1955): *Evangeliář Assemanův: Kodex Vatikánský 3. slovanský*, dil II, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha.
- Mihaljević, M., Šimić, M. (2013): “Preslavizmi u hrvatskoglagoljskim tekstovima”, u: Turk, M. ur. *A tko to ide? Hrvatski prilozi XV. međunarodnom slavističkom kongresu*, Hrvatska sveučilišna naklada i Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 11–23.

- Nakaš, L. (2018): *Divoševo evanđelje. Studija i kritičko izdanje teksta*, Institut za jezik, Knjiga XXXI, Sarajevo.
- Pelusi, S. (1991): *Novum Testamentum Bosniacum Marcianum, Cod. Or. 277 (=168)*, Editoriale Programma, Padova.
- Ramić-Kunić, E. (2017): “Leksičke osobine Evandelja iz Dovolje”, *Književni jezik*, Institut za jezik, Sarajevo, 29–59.
- Ramić-Kunić, E. (2017a): *Čajničko četveroevanđelje. Bosanski rukopis s početka 15. stoljeća*, Knjiga XXVI, Institut za jezik, Sarajevo.
- Ramić-Kunić, E. (2021): *Čajničko četveroevanđelje: tekstološko istraživanje*, Knjiga 27, Institut za jezik, Sarajevo.
- Ramić-Kunić, E. (2022): “Četveroevanđelje iz Hvalovoga zbornika u svjetlu nekih tekstovno-leksičkih osobenosti”, u: *Bosanskohercegovački slavistički kongres III*, Slavistički komitet, Sarajevo, 59–75.
- Rodić, N., Jovanović, G. (1986): *Miroslavljevo jevanđelje, kritičko izdanje*, SANU, Beograd.
- Slavova, T. (1989): *Preslavskaja redakcija Kirillo-Mefodievskogo starobolgarskogo perevoda Evangelia*, Kirillo-Mefodievskie studii, Sofija.
- Ščepkin, V. (1903): *Savvina kniga*, Pamětnik staroslavěnskago ězika, Sankt-Peterburg.
- Valjavec, M. K. (1889): “Trnovsko tetrajevanđelije”, *Starine*, Zagreb, br. 21, 1–68.
- Voskresenski, G. (1896): *Harakterističeskija čerty četyreh redakcij slavjanskago perevoda Evangelija ot Marka*, Universitetskaja tipografija, Moskva.

Over the Lexicon of the Gospel From Dovolja: contribution to the study of the textual-lexical level of the manuscript

Abstract: The subject of this work is the textual-lexical level of the Gospel from Dovolja (hereinafter Dov.), a Bosnian Church Slavonic manuscript from the beginning of the 15th century. The main characteristic of this manuscript is its linguistic variety, which is especially evident at the textual and lexical level. Some parts of the manuscript are a reflection of the archaic Cyrilo-Method tradition, while others have been rejuvenated by pre-Slavisms. The paper tries to show how many templates were used in transcribing Dov., and where are the boundaries of those templates. In this sense, the conducted research shows that two main and one secondary template were used in transcribing Dov. The boundary of the first main template is from the beginning of the preserved text Ev. according to Matthew to the third chapter of Ev. according to Marc. It belongs to the Preslav tradition (T2). The second template includes the text from Mc. 3:1 to the end of the preserved text Ev. according to Luke, and is a reflection of the early Cyrilo-Method tradition (T1). Within the second template, the scribe also reaches for an innovative template of type T2 (from Lk. 9:22 to approximately Lk. 10:25). That template could be considered secondary because it includes two incomplete heads of Ev. according to Luke.

Key words: Gospel from Dovolja, Bosnian redaction of Old Slavonic, textual-lexical level, Ohrid tradition, Preslav tradition

Izjava autora o nepostojanju sukoba interesa i poštivanju općih etičkih kodeksa:

Autor potvrđuje da ne postoji nikakav stvarni ili mogući sukob interesa vezan za ovaj tekst te da je tekst napisan u skladu s etičkim kodeksima prema preporukama COPE (Committee of Publishing Ethics).